

МЕДІАЦІЯ ЯК ВИД СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ ІЗ СІМЕЙНИМИ ОБОВ'ЯЗКАМИ

ГОЦ-ЯКОВЛЄВА Ольга Василівна - к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О.І. Процевського Харківського національного педагогічного Університету імені Г.С. Сковороди

ORCID: 0000-0002-7217-7329

УДК 349.3

DOI 10.32782/EP.2023.3.22

У статті досліджено питання, пов'язані з наданням особам із сімейними обов'язками соціальної послуги медіації як одного з видів соціального захисту. Зазначено, що у випадку настання подій, які визнаються законодавством соціально значущими, з метою вирівнювання соціального положення цих осіб у порівнянні з іншими членами суспільства, соціальний захист може набувати різних форм – як матеріальної підтримки, так і соціальних послуг. Система соціальних послуг включає в себе, між іншим, і медіацію. Але, оскільки послуга закріплена у відповідному законодавстві набагато раніше, ніж з'явилося легальне визначення поняття медіації, це призвело до неузгодженості між нормами, які стосуються цієї послуги, але містяться в різних нормативних актах.

Метою даної статті є виокремлення з системи соціальних послуг та виявлення особливості надання такої соціальної послуги як медіація особам із сімейними обов'язками.

Зазначено, що останнім часом в нашій державі намітилася тенденція переходу від недієвої «радянської» моделі соціального захисту у формі грошових виплат, компенсацій та пільг (які підмінювали собою належний рівень заробітної плати і матеріального забезпечення) до більш сучасної – надання переваги соціальним послугам та соціальній роботі.

З'ясовано, що з прийняттям Закону України «Про медіацію» були внесені зміни до чинного Закону України «Про соціальні послуги», і тепер посередництво і медіація – це дві різні послуги (відповідно - п. 10 та п. 18 ч. 6 ст. 16

Закону), які проводяться поетапно (спочатку посередництво, потім медіація) і різними фахівцями - посередником та медіатором. Реалізація такої двохетапної процедури порушує право осіб одразу вибрати медіацію, адже медіатор, на відміну від посередника-психолога чи соціального працівника, є сертифікованим спеціалістом, звернення напряму до якого тягне за собою більш швидке та успішне вирішення конфліктів між сторонами. Викладені неузгодженості між нормативними актами потребують скорішого усунення, оскільки призводять до неякісного надання послуги медіації.

Виявлено також, що ще одним чинником, який впливає на якість даної соціальної послуги, є низький рівень обізнаності щодо медіації як серед населення, так і серед самих соціальних працівників та запропоновано шляхи виходу з такої ситуації.

Зроблено висновки, що незважаючи на значну кількість видів соціальних послуг, що надаються особам, які їх потребують, взагалі та особам із сімейними обов'язками зокрема, проблемою залишається їх якість. Закцентовано увагу на тому, що від якості наданих послуг, зокрема медіації як способу вирішення конфліктів, які виникають у осіб з сімейними обов'язками, залежить рівень конфліктності не тільки в сім'ях, а й у суспільстві в цілому.

Ключові слова: соціальний захист, особи з сімейними обов'язками, соціальна допомога, соціальна послуга, медіація, соціальна послуга посередництва (медіації), посередник, медіатор.

Постановка проблеми

Україна проголосила, що вона є соціальною державою, що, в свою чергу, реалізується через державну політику, направлену на підтримку певних категорій осіб, значну частку яких складають особи з сімейними обов'язками, у випадку настання подій, які визнаються законодавством соціально значущими, з метою вирівнювання соціального положення цих осіб у порівнянні з іншими членами суспільства. Підтримка держави може виражатися в різних формах – матеріальній та через систему надання соціальних послуг.

До переліку останніх ще у 2004 році додалися послуги з допомоги у врегулюванні конфлікту – посередництво (медіація), закріплені чинною тоді Постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок надання платних соціальних послуг та затвердження їх переліку» [1]. Але Закон України «Про медіацію», який визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою, був прийнятий лише в 2021 році [2]. Це призвело до певної неузгодженості між деякими нормами, які регулюють надання послуги медіації та містяться в різних нормативних актах. Наслідком цього може бути зниження якості соціальних послуг, що надаються, бо вона залежить, передусім, від чіткого закріплення механізму їх надання в актах національного законодавства.

Розв'язання даної проблеми шляхом вдосконалення існуючої системи соціальних послуг в напрямку підвищення їх якості є актуальним для сучасної соціальної політики України, оскільки, перш за все, якісні соціальні послуги посилюють захист конституційних прав та свобод людини.

Аналіз останніх досліджень щодо даної тематики свідчить, що більшість їх присвячено різним аспектам зазначеної теми, а саме: висвітленню питань, пов'язаних з правом осіб з сімейними обов'язками на соціальний захист (окремі праці І. Ветухової, Л. Кулачок, О. Москаленко, О. Яро-

шенка та інших науковців), розгляду правового регулювання медіації (наприклад, праці О. Іваненко, О. Середи, М. Шумило тощо). Але напрацювань щодо правового регулювання посередництва (медіації) як соціальної послуги у вітчизняній науці досить мало, не кажучи вже про дослідження надання такої послуги особам із сімейними обов'язками.

Вищезазначене свідчить про актуальність подальших наукових розробок у цій площині та дозволяє визначити *мету* статті: виокремити з системи соціальних послуг та виявити особливості надання такої соціальної послуги як медіація особам із сімейними обов'язками.

Виклад основного матеріалу

Наша держава твердо стала на шлях до євроінтеграції, що включає в себе, між іншим, приведення національного законодавства у відповідність із загальновизнаними міжнародними правовими стандартами щодо прав людини та запровадження в Україні передового досвіду інших держав у цій сфері.

Так, у Загальній декларації прав людини містяться положення, що виражають основні принципи міжнародного права соціального забезпечення, і між іншим наголошено, що «сім'я є природним, основоположним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства та держави» [3]. Також рекомендації ООН направлені на розробку відповідної політики і законодавства, які сприятимуть укріпленню сім'ї та стануть пріоритетними напрямками діяльності національних урядів. Тож міжнародні норми ставлять на чільне місце інститут сім'ї та, зокрема, соціальний захист осіб із сімейними обов'язками (поняття «особи із сімейними обов'язками» з'явилося з прийняттям Конвенції МОП № 156 «Про рівне ставлення і рівні можливості для трудящих чоловіків та жінок: трудящі із сімейними обов'язками» та Рекомендації № 165 з аналогічною назвою й визначається як чоловіки і жінки, які мають сімейні обов'язки щодо дітей, які перебувають на їхньому утриманні, коли такі обов'язки обмежують їхні можливості підготовки, доступу, участі

чи просування в економічній діяльності, а також які мають зобов'язання щодо інших найближчих родичів-членів їхньої сім'ї, котрі дійсно потребують їхнього догляду чи допомоги, якщо такі обов'язки обмежують їхні можливості підготовки, доступу, участі чи просування в економічній діяльності [4; 5]). Україна ратифікувала цю Конвенцію (у 1999 році), таким чином взяла на себе зобов'язання імплементувати закріплені у ній стандарти у національне законодавство, що поступово і відбувається. Впроваджуючи заходи з соціального захисту осіб із сімейними обов'язками, держава розширює види соціальної допомоги таким особам. І слід зазначити, що останнім часом намітилася тенденція переходу від недієвої «радянської» моделі соціального захисту у формі грошових виплат, компенсацій та пільг (які підмінювали собою належний рівень заробітної плати і матеріального забезпечення) до більш сучасної – надання переваги соціальним послугам та соціальної роботі. Такі зміни задекларовані у Законі України «Про соціальні послуги» [6] та відмічаються дослідниками в цій сфері [7, с. 65; 8, с. 420].

Враховуючи ситуацію, яка склалася останніми роками в нашій країні (спочатку війна на сході, пандемія, а потім і повномасштабна агресія), приходиться констатувати високий рівень конфліктизації у суспільстві і, зокрема, в сім'ях. Одним із способів, що застосовується при вирішенні сімейних конфліктів в Україні, є медіація, яка, як вид соціальних послуг, закріплена в нашому законодавстві досить давно. І, до речі, зазначений цей вид послуг був як «посередництво (медіація)» (можливо через те, що сам термін «медіація» був ще незвичним для загалу, а «посередництво» – зрозуміле і відображає сутність медіації). Закріплена така «конструкція» була у вже згаданій Постанові Кабінету Міністрів України «Про порядок надання платних соціальних послуг та затвердження їх переліку», у розробленому згодом профільним міністерством Державному стандарті (чинному і понині), який визначає «зміст, обсяги, умови та порядок надання соціальної послуги посередництва (медіації), показники її якості для

суб'єктів різних форм власності та господарювання, що надають таку послугу» [9], у прийнятому у 2019 році Законі України «Про соціальні послуги» (у п. 10 ч. 6 ст. 16 посередництво (медіацію) включено до системи базових соціальних послуг) [10], а також у Класифікаторі соціальних послуг [11].

Однак, з прийняттям Закону України «Про медіацію» були внесені зміни до чинного Закону України «Про соціальні послуги», і тепер посередництво і медіація – це дві різні послуги (відповідно – п. 10 та п. 18 ч. 6 ст. 16 Закону). До того ж, звернувшись до Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації), ми бачимо, що, по-перше, визначення медіації неузгоджене з легальним визначенням цього терміну, закріпленим в Законі України «Про медіацію» («посередництво (медіація) – метод розв'язання конфліктів/спорів, за допомогою якого дві або більше сторін конфлікту/спору намагаються в межах структурованого процесу за участю посередника/медіатора досягти згоди для його розв'язання», в той час, як в законі вказано, що «медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» (п. 4. ч. 1 ст. 1) та що «медіатор – спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію» (п. 2 ч. 1 ст. 1)). По-друге, відповідно до Державного стандарту надання соціальної послуги включає в себе два етапи: «І етап – здійснення посередництва. Посередник, отримавши інформацію про випадок, встановлює зв'язок (контакт) зі сторонами та домовляється про індивідуальну зустріч. Посередник аналізує ситуацію, забезпечує умови для діалогу зі сторонами та підготовку до зустрічі. Посередник допомагає у врегулюванні конфлікту/спору (встановлює причини конфлікту/спору, опрацьовує шляхи та умови його розв'язання, сприяє його усуненню). Посередник за потреби пропонує отримувачу соціальної послуги звернутися до медіатора» та «ІІ етап – здійснення медіації. Медіатор допомагає сторонам налагодити

комунікацію, пояснити одна одній своє бачення конфлікту/спору, визначити шляхи його розв'язання, проаналізувати та за необхідності скорегувати можливо варіанти рішень, домовленості, а також досягти згоди щодо розв'язання конфлікту/спору та/або усунення/відшкодування спричиненої шкоди» (п. 5 розд. II).

В даному випадку посередником виступає фахівець із соціальної роботи, соціальний працівник, психолог, а медіатор – це спеціально підготовлена особа (за кордоном або в Україні), яка підтвердивши набуті компетентності медіатора, отримала відповідний сертифікат (ч. 8 ст. 16 Закону України «Про соціальні послуги», п. 2 ч. 1 ст. 1, ч. 1 ст. 9 Закону України «Про медіацію»).

Якщо порівняти обидва етапи, стає очевидним, що різняться вони тільки особою-надавачем послуги, а сутність однакова.

Такий підхід, крім того, що є недоцільним, ще й протирічить ч.1 ст. 8 Закону України «Про медіацію», в якій зазначено, що «сторони медіації самостійно обирають медіатора (медіаторів) та/або суб'єкта, що забезпечує проведення медіації», оскільки, виходячи зі змісту Державного стандарту, звернення отримувачів соціальної послуги посередництва (медіації) до медіатора можливе лише після того, як вони пройдуть процедуру посередництва і якщо звернутися до медіатора їм запропонує посередник (п. 5 розд. II «Загальні підходи до організації та надання соціальної послуги»). Реалізація такої двохетапної процедури порушує право осіб одразу вибрати медіацію, адже медіатор, на відміну від посередника-психолога чи соціального працівника, є сертифікованим спеціалістом, звернення напряму до якого тягне за собою більш швидке та успішне вирішення конфліктів між сторонами.

Викладені неузгодженості між нормативними актами потребують скорішого усунення, оскільки призводять до неякісного надання послуги медіації.

Ще одним чинником, який впливає на якість даної соціальної послуги, є низький рівень обізнаності щодо медіації як серед населення, так і серед самих соціальних

працівників. Більшість людей або взагалі не чули про медіацію, або асоціюють її з альтернативним, несудовим, вирішенням правових спорів, а зовсім не з соціальною послугою. Така ситуація потребує кардинальної зміни – поширення заходів, направлених на ознайомлення населення з сутністю і перевагами медіації. Так, наприклад, Асоціація сімейних медіаторів України за підтримки USAID з 16 вересня 2019 до 17 лютого 2020 року реалізувала проєкт «Сталий регіональний розвиток сімейної медіації в Україні у співпраці із соціальними службами у справах дітей для забезпечення доступу до правосуддя та дотримання прав дитини» [12]. Завдяки даному проєкту, особи з сімейними обов'язками з міст-учасників проєкту змогли отримати соціальну (безкоштовну) послугу сімейної медіації, звернувшись у Службу у справах дітей або Центр Соціальних Служб, що співпрацювала з організацією-провайдером послуги сімейної медіації. На жаль, соціальну послугу сімейної медіації можна було отримати лише у Києві, Одесі, Львові, Рівному, Запоріжжі, Дніпрі та Івано-Франківську.

Щодо соціальних працівників, то у них теж є можливість розширювати свої знання у сфері медіації. Наприклад, працівники служби у справах дітей та сім'ї Бучанської районної державної адміністрації взяли участь в онлайн-тренінгу «Медіація як соціальна послуга. Основні поняття. Принципи дії», оприлюднивши потім отриману інформацію на своєму сайті [13].

Вбачається, що подібні заходи сприятимуть не тільки поширенню інформації про послугу медіації, а й підвищення якості її надання.

Висновки

Незважаючи на значну кількість видів соціальних послуг, що надаються особам, які їх потребують, взагалі та особам із сімейними обов'язками зокрема, проблемою залишається їх якість та наближення до європейського і світового рівнів. Розв'язання даної проблеми шляхом вдосконалення правового регулювання існуючої системи соціальних послуг в напрямку підвищення

їх якості є актуальним для сучасної соціальної політики України, перш за все через те, що якісні послуги не тільки посилюють захист конституційних прав та свобод осіб, а й задовольняють фізичні, соціальні та культурні потреби людини. В свою чергу, від якості наданих послуг, зокрема медіації як способу вирішення конфліктів, що виникають у осіб з сімейними обов'язками, залежить рівень конфліктності не тільки в сім'ях, а й у суспільстві в цілому.

Література

1. Про порядок надання платних соціальних послуг та затвердження їх переліку: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2004 № 12. (втрата чинності від 19.09.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/12-2004-%D0%BF#Text>
2. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#n256>.
3. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
4. Конвенція МОП № 156 про рівне ставлення і рівні можливості для трудящих чоловіків та жінок: трудящі із сімейними обов'язками. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_010.
5. Рекомендації МОП № 165 «Про рівне ставлення і рівні можливості для трудящих чоловіків та жінок: трудящі із сімейними обов'язками» від 23.06.1981. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_275.
6. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 року. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.
7. Дубич К.В. Реформи соціальних послуг в Україні: сучасний стан і проблеми впровадження. Аспекти публічного управління. № 3 (17) березень 2015. С. 64-69.
8. Яремко О.М. Право на медіацію як соціальну послугу: проблеми реалізації в територіальних громадах України. Науковий вісник Ужгородського Національного

Університету, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 78: частина 2. С. 419-424.

9. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації): Наказ Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016. № 892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text>.

10. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. Голос України. 2019. 27 верес. (№ 82).

11. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг: Наказ Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>.

12. Соціальна послуга сімейної медіації в Україні. URL: <http://afmu.org.ua/pro-associaciyu/proekty/socialna-posluga/>

13. «Медіація як соціальна послуга. Основні поняття. Принципи дії». Онлайн-тренінг для працівників служб у справах дітей та сім'ї. URL: <https://buchanska-rda.gov.ua/news/1636098512/>

Olha Hots-Yakovlieva

MEDIATION AS A TYPE OF SOCIAL SERVICES IN THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION FOR PERSONS WITH FAMILY RESPONSIBILITIES

The article examines the issues related to the provision of mediation as a social service to persons with family responsibilities as one of the types of social protection. It is noted that in case of events recognized by the legislation as socially significant, with the aim of equalizing the social position of these persons in comparison with other members of society, social protection can take various forms – both material support and social services. The system of social services includes mediation among others. But, since the service is enshrined in the relevant legislation much earlier than the legal definition of mediation appeared, this led to inconsistency between the norms that apply to this service but contained in different normative acts.

The purpose of this article is to distinguish it from the system of social services and to identify the peculiarity of providing such a

social service as mediation to persons with family responsibilities.

It is noted that recently in our country there has been a tendency to move from the ineffective «Soviet» model of social protection in the form of cash payments, compensations and benefits (which replaced the appropriate level of wages and material support) to a more modern one – giving preference to social services and social work.

It was found out that with the adoption of the Law of Ukraine «On Mediation» amendments were made to the current Law of Ukraine «On Social Services», and now intermediary and mediation are two different services (respectively – Clause 10 and Clause 18 of Part 6 of Art. 16 of the Law), which are carried out in stages (first mediation, then mediation) and by different specialists. The implementation of such a two-stage procedure violates the right of individuals to immediately choose mediation, because a mediator, unlike a mediator-psychologist or a social worker, is a certified specialist whose direction leads to a faster and more successful resolution of conflicts between

the parties. The stated inconsistencies between the normative acts need to be eliminated as soon as possible, as they lead to poor quality provision of mediation services.

It was also revealed that another factor affecting the quality of this social service is the low level of awareness about mediation both among the population and among social workers themselves, and ways out of this situation were proposed.

It was concluded that despite the significant number of types of social services provided to persons who need them, in general, and persons with family responsibilities in particular, their quality remains a problem. Attention is focused on the fact that the level of conflict not only in families, but also in society depends on the quality of the services provided, in particular mediation as a way of resolving conflicts that arise in persons with family responsibilities.

Key words: social protection, persons with family responsibilities, social assistance, social service, mediation, social service of mediation, mediator.